

Helen Skinner och Anna Catellani

Konservatorerna hjälper oss att bevara vårt kulturarv.

Intresset för konst och antikviteter är stort i Sverige. TV:s Antikrundan håller säsong efter säsong hundratals personer fånglade framför TV-apparaterna då det programmet sänds. Auktionshusens visningar är ett äkta folknöje, liksom otaliga sommarauktioner runt hela landet. Skalan på de objekt som säljs går från enklaste tänkbara till de dyrbaraste där priserna når nya toppar i en oberäknelig värld. Vi är nog väldigt många som drömmer om att göra det stora FYNDET, gärna på en loppmarknad, så det blir extra spännande. De fantastiska fynden är dock ganska få förunnade, däremot kan många göra ett och annat hyfsat inköp.

MEN vad man alltför sällan talar om är i vilket skick föremålen är. Utomlands är det mycket vanligt att auktionsfirmorna och köparna har kontakt med olika konservatorer. Här i Sverige har de inte samma roll vilket både papperskonservatorn *Helen Skinner* och tavelkonservatorn *Anna Catellani* beklagar. De arbetar båda i Stockholm och jag blev verkligen glad då de gärna ställde upp för en artikel i *akvarellen*.

De älskar sitt arbete och vill få oss i omvärlden att förstå vilken viktig uppgift vi har i vår tid att ta hand om våra konstverk av olika slag. Ibland kan man göra stora insatser genom

Äldre karta som missfärgats av felaktiga inramningsmaterial.

att bara rama om ett verk på papper och genom att tänka på hur man hänger en målning i rummet i förhållande till fönster och värmekällor. Det kan spela en stor roll för konstverkets bevarande. Rådgivning/konsultverksamhet är för de två konservatorerna en mycket viktig del av deras arbete.

För tio år sedan hade jag i arbetet kontakt med Helen Skinner i Stockholm. Vi hade till Judiska Museet i Stockholm, där jag då arbetade, i gåva fått ett grafiskt blad av Isaac Grünewald, som var i ett bedrövligt skick. Utan hennes insats den gången hade Grünewalds bild inte varit värd att bevara.

Anna Catellani lärde jag känna förra året då jag kom till henne med en gammal målning. Duken hade skadats på ett par ställen då tavlan trillat ner från väggen och den var fuktskadad efter att ha stått på en vind ett par år. Målningen var riktigt smutsig, fernissan hade gulnat och färgen krackelerat.

Men det behöver inte alltid vara så komplicerat som med min gamla tavla. Däremot är vi ju väldigt många som har gulnat grafiska blad, akvareller och teckningar på våra väggar. Många gånger har vi inte någon uppfattning om dessa bilder är dyrbara eller ej. Ofta har de ett affektionsvärde och de är i

Kartans baksida med bruna, missfärgande papperstejper.

Kartan efter restaurering. Tejperna har avlägsnats och kartan har behandlats för att avlägsna missfärgningarna.

stort sett alltid representativa för den tid då de tillkom.

Vänder man på ramarna ser man alltför ofta en mörknande kartong och tar man bort den så ser man att bilderna är monterade med riktigt olämpliga klister- eller tapetremсор om de nu inte är helt fastklistrade på en kartong. Material som förstör och helt enkelt förtär konstverkens papper och påverkar färgpigmenten på olika sätt. Inte förrän långt in på 1900-talet började man tala om syrafritt papper och inte ens idag görs alla inramningar med riktigt material och det av ren okunskap.

Helen Skinner fick sin utbildning till papperskonservator i London 1980-1983. Hon hade egentligen tänkt sig att bli bibliotekarie och praktiserade i London på Royal College of Arts bibliotek när hon kom i kontakt med den engelska papperskonservatorsutbildningen. I Sverige arbetade hon sedan ett och ett halvt år på avdelningen för papperskonservering på Nationalmuseum innan hon startade sin egen ateljé 1984.

Utbildning till papperskonservator kan man numera få vid Göteborgs universitet och Helen Skinner har bidragit till undervisningen som idag är treårig. Den varvas på univer-

sitetet med utbildningar för bland annat konservatorer av måleri och skulptur. Hon tar också gärna emot praktikanter. Bland dem anlitar hon sedan assistenter då hon har stora arbeten på t.ex. olika slott och Drottningholmsteatern. Nu under våren har hon haft en assistent till hjälp på Krusenbergs herrgård där Gustaf Cederström (1845-1933) målade sin replik av Karl XII:s likfärd, som alltid hänger framme i Nationalmuseum i Stockholm. Originalen finns i Göteborgs Konstmuseum. Under våren 2008 arbetade Helen Skinner och hennes assistent med skadade 1800-talstapeter i fem rum i hans släkthem.

I sin ateljé har hon omkring 25 ganska små helt underbara akvareller av målaren och professorn i arkitektur A.T. Gellerstedt (1836-1914). Han är känd för bland annat sina landskapsakvareller. Nu står vi och bara njuter inför de små bilderna – tills vi vänder på dem och ser otaliga spår av klisterremсор och färgat papper på baksidorna. Samlingen tillhör Kalmar Konstmuseum och det blir ett pilligt arbete för en assistent att avlägsna allt skadligt papper och lim. Sedan blir det en av de tre rammakare som Helen Skinner ständigt samarbetar med som får ta hand om monteringen på pH neutral kartong.

Gouache av Endre Nemes som skadats av felaktig montering mot en tjock syrahaltig kartong. Övre hörnan på kartongen har brutits av och skadat konstverket.

Konstverket frigjort från kartongen.

Efter restaurering. De lösa bitarna har återfästs, konstverket har rengjorts och retusch har utförts.

(Endre Nemes 1909-1985)

Vi kommer in på hennes samarbete med rammakare. Under årens lopp har hon haft kurser för rammakare inom ramen för deras branschorganisation RAMIA. Om inte hennes eget arbete följs upp med en korrekt inramning eller i alla fall förvaring är det meningslöst. Ofta räcker det med att hon ser till att skadliga partiklar tas bort från ett blad och att det sedan lämnas över till rammakaren för en riktig inramning.

Vi pratar mycket om vad hon kan göra och hur hårt hon ska gå in. Konst på papper som finns i museisamlingar, som ska förvaras i mappar men inte ramas in, konserveras men restaureras inte. Hon ska däremot arbeta ganska mycket med ett par vackra men mycket smutsiga och fläckiga grafiska blad från sent 1700-tal, som ligger på en arbetsbänk. Hon kommer att bleka dem mycket försiktigt så att de inte förlorar sin tidsprägel och blir alltför ljusa. Ägaren har köpt ett par ovanligt vackra ramar från tiden och nu gäller det att avväga hennes restaurerande insatser. Bladen får ju inte se ”nya” ut heller.

Penningvärde och affektionsvärde är två faktorer som naturligtvis spelar en stor roll för många av hennes uppdragsgivare. På ett staffli står en pastell, ett fullkomligt bedårande flickporträtt målat av Carl Larsson (1853-1919). Vi fastnar framför det. Bilden ser nästan ut som om den är målad efter ett tidigt, kolorerat fotografi vilket skulle kunna vara möjligt. Porträttet är i privat ägo så det borde gå att få veta mera om det. Pastellmålningen måste tas om hand även om den vid första anblicken ser helt oskadd ut. Den är emellertid omsorgsfullt fastklistrad på frätande kartong. Här möts både ett högt ekonomiskt värde med affektionsvärde förutom att konstverket är av konsthistoriskt intresse med tanke på att det är Carl Larsson som är konstnären.

Intill staffliet, på en hylla, står ett litet inramat pojktoprätt, en akvarell, troligen från 1930-talet. Papperet är gulnat, färgerna blekta och det är ett amatörmässigt arbete. Men ägaren är fäst vid porträttet och har haft en relation till modellen. Affektionsvärdet är stort och avsaknaden av pen-

ningvärde har ingen betydelse här. Akvarellen ska räddas.

På en arbetsbänk ligger ett intressant självporträtt i krita av Helene Schjefbeck från 1930-talet. Ungefär som en brosch, mitt på hennes bröst, sitter ett par fläckar – troligen fettfläckar – och nu är frågan om och hur mycket de går att avlägsna. På baksidan av tavlan finns mängder med små klisterlappar (all information som sitter på en baksida ska man givetvis bevara) och via dem kan man följa hur tavlan ställts ut i olika sammanhang. Vi upptäcker en lustig sak, att bilden är olika daterad på ett par av utställningsetiketterna.

Det är som att gå runt i en skattkammare då vi går från det ena arbetet till det andra och just kasten mellan rena museiarbeten till verkligt enkla bilder gör vårt samtal extra levande. Sådan är Helen Skinners vardag och den blir aldrig enförmig, det ser hennes uppdragsgivare till. Det gäller att både ha en känsla för kundens behov och önskningar alltifrån en privatperson utan större kunskap om konst och en begränsad ekonomi till våra museer och andra institutioner. Det gäller också att ha en känsla för och skaffa sig kunskaper om nästan varje konstnär hon möter, hur han eller hon arbetade. Sedan ska hon anpassa bevarandeinsatserna efter konstnärens sätt att arbeta och det skick som ett arbete befinner sig i när det hamnar på hennes arbetsbord – och de ekonomiska förutsättningarna, som spelar en stor roll.

Vi pratar mycket om vad erfarenheten betyder och hennes säkerhet som just förvärvat under många år. När hon började var hon inte bara nyutbildad utan också i stort sett ensam om sin professionella utbildning i Sverige. Hon trivs med att arbeta ensam och trivs då hon har praktikanter eller periodvis assistenter. De ger stimulerande avbrott i vardagen för henne med diskussioner som alltid i en undervisnings- och samarbetsituation också innebär ett givande och ett tagande.

Mycket har hänt under alla dessa år. I dag finns som sagt en universitetsutbildning för konservatorer i Sverige men ing-

en ”legitimation” – vilket kanske skulle vara bra, inte minst för dem som arbetar privat. Helen Skinner har däremot en engelsk accreditering hos ICON som papperskonservator, sedan 2001. För att få den statusen krävdes en omfattande pappersexercis och ett antal rekommendationer från olika uppdragsgivare. Dessutom kom ett par engelsmän och besökte henne i hennes ateljé. De kontrollerade allt: hennes utrustning och hur hon förvarade sina kemiska preparat, in i minsta detalj innan hon blev ACR (Accredited Conservator Restorer). Vartannat år ska hon dessutom skicka in en redogörelse för sin verksamhet för att få behålla sin ställning.

Rådgivning/konsultation är en viktigare del än vad man kanske tror när man börjar tala med Helen Skinner. Hon kan ge råd om temperatur för förvaring och exponering, om ramning och ramhandlare, om materialblandningar, i stort sett allt som har med konst på papper, om gamla dokument och böcker att göra. Däremot arbetar hon inte med fotografi.

Ser hon gränssfall mellan måleritekniker, olja, gouache etc på papper eller akvarell, krita eller kol på olika underlag som inte faller inom hennes område, kontaktar hon framför allt Anna Catellani. De båda har en tät kontakt då de skickar gränssfallsarbeten till varandra.

De två konservatorerna har varit med så länge i branschen att de inte ens försöker sig på att gå utanför de kompetensområden de stakat ut för sig. Helen Skinner rekommenderar också olika institutionskonservatorer om hon får in arbeten som kräver en större teknisk utrustning än vad hon har.

Innan jag lämnar Helen Skinner kommer vi återigen in på hur oändligt mycket konst på papper det finns, som skulle behöva tas om hand, om inte annat så ramas om för att förhindra att förstörelsen fortsätter. Man kan aldrig komma tillbaka till utgångsbildens skick då den lämnade konstnären eller en tryckpress men man kan förhindra att den skadliga utvecklingen i en felaktig inramning fortsätter.

Det kanske känns som ett stort steg att ta ett inte särskilt gammalt grafiskt blad, en teckning eller en akvarell under armen och gå till en konservator. Med välutbildade ram-handlare, som samarbetar med en papperskonservator, så kan man få råd: räcker det med en ny inramning eller ska man gå vidare? Våra bilder på papper är viktiga för oss och många gånger förhållandevis lätta att rädda om vi vill.

Till vår hjälp har vi i Sverige, i alla fall, en växande skara papperskonservatorer och allt flera medvetna rammakare, som ingenting hellre önskar än att hjälpa oss att bevara våra konstverk. Det är värt att tänka på att affektionsvärde är ett väldigt betydelsefullt och känsloladdat värde, som inte kan mätas i pengar!

Affektionsvärdet är nog ganska vanligt när människor kommer till Helen Skinner med sina tavlor av olika slag. Mindre vanligt, även om det förekommer, hos *Anna Catellani*. Hon arbetar med företrädesvis äldre måleri. Hennes stora kompetensområde gäller europeiskt måleri under perioden 1400 – 1800-talen på duk och på pannå. Ibland tar hon sig också an bemålade skulpturer. Man kan även komma till henne med yngre måleri. Hon har till exempel arbetat med måleri av Dali, Fontana och Magritte, men det är den äldre konsten som ligger henne närmast om hjärtat.

Helen Skinners ateljé är stram nästan laboratoriemässig och ”ren”. Anna Catellanis ateljé är ombonad med mattor på golvet, bruna, vitrinskåp och bokhyllor med målade trompe l’œil-skivor som ser ut som gamla skinnband för att dölja fula pärmar. Ateljé Catellanis miljö känns tidlöst välkomnande. Anna Catellanis staffli och bordet med alla hennes färgpigment i koppar och tuber står lite vid sidan av i det största arbetsrummet.

Den ombonade känslan är påtaglig men det stora arbetsbordet och belysningen över det är i högsta grad funktionellt liksom vaccumbordet i rummet bredvid. Bägge ateljéerna har givetvis minutiösa säkerhetsanordningar då de båda kon-

servatorerna får in värdefulla konstverk för behandling.

Anna Catellani vill precis som Helen Skinner ha en personlig kontakt med konstverkens ägare – framför allt då när det gäller privatpersoner – och det känns lite grand som att komma till en engagerad familjeläkare när jag kommer med min tavla. När den så småningom ska hämtas får jag förutom den skriftliga dokumentationen en noggrann genomgång av varje moment i konserveringen och restaureringen. Nu är den konserverad för bra många år framåt och restaurerad till ett sådant skick att konstnären skulle vara stolt över den i sin grav om han nu kunde det!

På det surrande vaccumbordet låg, när jag kom till Anna Catellani, den syditalienska målningen från 1600-talets första hälft, som visas på de fyra fotografierna på sid. 14-15. Där ser man hur målningen såg ut när den kom i hennes händer före och efter hennes arbete med den. Och som den såg ut när den kom tillbaka svårt skadad och efter hennes insatser för att återställa den. Ägaren finns i Italien och transportfirman som skulle ta hand om tavlan hade helt enkelt slarvat med emballaget.

Anna Catellani hade lagt ner otaliga timmar på att göra ren målningen, ta bort gammal fernissa och ge kvinnan tillbaka hennes skira skönhet. Man vet inte om den är en del av en större målning eller ej. Man tror att det är Judits tjänarinna, den kvinna som är tillsammans med den bibliska gestalten, då hon räddar sitt folk genom att förföra och halshugga fältherren Holofernes. Ett grymt och högt älskat motiv i bildkonsten under flera århundraden!

När målningen skulle sändas tillbaka till Italien skickades den i en kartong och det stod inte ens ”fragile” på emballaget. Skadorna var, som syns av bilden omfattande och det har varit ett jättearbete att återställa målningen ytterligare en gång. Man kan restaurera en målning och så långt det går återge den dess ursprungliga utseende. Men Anna Catellani påpekar att när en målning är utförd börjar den genast att

åldras. Använder man oljefärg på en äldre oljemålning blandar man därför två åldringsprocesser, som påverkar varandra negativt. Åldrandet av en oljemålning är lika naturligt som människans åldrande och det måste man respektera!

Äldre konstverk har av naturliga skäl ofta ett mer eller mindre kraftiga smutslager och i rum där inbitna rökare vistats i generationer blir dessa lager ännu tydligare. Ibland försöker människor sig på att själva tvätta tavlor. Jag talar om hur jag hörde en välkänd konsthistoriker i Stockholm stolt berätta om hur han ”rengjort” ett porträtt föreställande en av de svenska ”nationalmålarna” målat av en lika känd vän och kollega. Med saliv och inkråmet i vitt formbröd. Hade han tvättat fram de fina färgerna under smutslagren. Anna Catellani visste naturligtvis vem jag talade om och vilken målning det handlade om. Det är *inte* en metod att rekommendera! Tyvärr är det en utbredd, men olycklig myt, då saliv i verkligheten kan vara rent skadlig för färgerna.

När vi talar om ”patina” är det inte smuts och nikotinbeläggning det handlar om utan det ordet är helt enkelt en beteckning för oljefärgens naturliga åldrande och det tar flera hundra år för att man ska kunna tala om ”patina”. Patinan är någonting som en konservator måste respektera i samband med sitt arbete.

Precis som Helen Skinner talar om att hela tiden lära känna tiden, konstnärens intentioner och vara varsam och ta hänsyn till hur en bild ska förvaras och/eller exponeras är Anna Catellani helt inne på samma linje. Det gäller att ha respekt för dåtid, nutid och framtid. Att diskutera med en uppdragsgivare om hur man ska gå tillväga, hur mycket som ska åtgärdas, hur omfattande konserveringen ska vara och sedan om och hur genomgripande en restaurering ska vara.

En viktig faktor är då vad uppdragsgivaren har för ekonomiska ramar. Listan kan bli lång innan Anna Cattelani och uppdragsgivaren har kommit överens om en arbetsprocess, som hon dokumenterar in i minsta detalj.

Ingenting läggs till av färg, som inte lätt kan tas bort. Stora skadade ytor i en målning eller på en träskulptur kan få målas i en neutral färg så att skadorna inte tar överhanden för ögat då man ser på konstverket. Vet man inte hur det har sett ut en gång får konservatorn aldrig fabulera och måla ett motiv som inte funnits tidigare. De skadade ytorna fylls i med små, tunna fina linjer, så att bilden uppfattas som en helhet. Går man nära ser man linjerna med blotta ögat. Vissa skador måste åtgärdas, annars förstör de helt upplevelsen av målningen, andra är kanske mindre framträdande i sitt sammanhang. I dukar som är skadade går det att föra samman de trasiga fibrerna och förstärka på baksidan, ibland måste en duk delvis förstärkas där den varit trasig och ibland måste en skadad målning förstärkas genom att man limmar fast en ny duk på originaldukens baksida.

Anna Catellani har fått sin utbildning i Florens och den är godkänd av både den toskanska regionen och den italienska staten. Hennes kundkrets i Sverige finns sedan 1989 då hon startade Ateljé Catellani i Stockholm men hon får också många uppdrag i Italien. Till Sverige kom hon redan 1976. För sitt arbete i de båda länderna fick hon en orden av den italienska staten 2005 i samband med att hon dubbades till riddare av den italienske presidenten.

Precis som Helen Skinner har hon en omfattande och i högsta grad blandad kundkrets. Det senaste stora uppdraget Anna Catellani har haft har varit att konservera och restaurera de bevarade delarna – akterspegeln och kajutan – av Gustav III:s lustskepp Amphion. Kungens fartyg blev efter hans död degraderat till att vara ett logementsfartyg. Till slut räddade arkitekten Ragnar Östberg (som bland annat byggt Stockholms Stadshus) dessa få delar av fartyget till Sjöhistoriska museet i Stockholm. Det har varit ett långvarigt och mödosamt arbete att konservera och restaurera de praktfulla fartygsresterna. Restaureringen innebär att konservatorn verkligen försöker återställa ett objekt, så långt det är möjligt i dess ursprungliga skick. Men, som tidigare påpekats, alla ”ifyllningsarbeten” ska kunna uppfattas och de får aldrig göras i material som inte en kommande konservator lätt kan ta bort.

Målningen före konservering och restaurering.

Olja på duk, osignerad och odaterad utförd Kuiry 1680, Italien. Motiv Judith. Mått ca 75x50 cm. Foto: Anna Catellani. Arbetet är utfört under 2008.

Det finns naturligtvis olika uppfattningar – och har verkligen funnits genom tiderna – om hur man bäst konserverar och restaurerar. Anna Catellani följer helt den italienska skolans inriktning, som för övrigt överensstämmer med UNESCOs regelverk. Det innebär att man ska visa stor respekt för föremålets ursprung och inte arbeta med nya material som inte både kan urskiljas från grundmaterialen och som inte kan avlägsnas utan att lämna spår.

Anna Catellanis konstvetenskapliga kunnande är genom hennes utbildning och arbete stort. Hon kompletterar nu

Målning under restaurering: revor är limbade och ikittade.
Anna Catellani©

dessutom sin utbildning från Italien med att läsa konstvetenskap och håller just nu på med en C-uppsats som handlar om dräktens betydelse under 1600- och 1700-talen.

Oavsett om man som Anna Catellani arbetar med måleri på pannå, duk och trä eller som Helen Skinner med konst på papper, tapeter och gamla dokument så är likheterna mellan deras arbetssätt och inställning till hur man förhåller sig till föremålen de får i sin vård stora.

Det är ett ansvarsfullt arbete att ta hand om skadade konstföremål och att hela tiden välja den bästa ”behandlingen” i förhållande till objektet och ägarens ekonomiska förutsättningar. Själva arbetsprocessen kräver en absolut koncentration, det är ett, oftast minutiöst, hantverk i allra högsta

*Målning efter konservering och restaurering.
Anna Catellani©*

grad. Ibland är det rent fysiskt ansträngande, inte minst för ögonen, och deras arbetsdagar är långa.

För Helen Skinner och Anna Catellani gäller att de hela tiden måste följa med i den svenska och den internationella utvecklingen inom branschen. Jag uppfattar det som om dessa båda vid det här laget, mycket yrkeserfarna konservatorerna, har yrken som också är deras stora intresse. De älskar sina arbeten och är precis lika glada som kunderna när de lyckats rädda ett konstverk från förstörelse och att så långt det går återge verket dess skönhet i enlighet med konstnärens intentioner.

JACQUELINE STARE

www.ateljecatellani.se
www.helenskinner.se

*Detalj under rengöring (borttagning)
av oxiderad färg samt äldre
retuscheringsfärg. Anna Catellani©*

